

УДК 811.161.2'371'27

Шкицкая Ирина Юрьевна

кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры документоведения, украиноведения и информационной деятельности Тернопольского национального экономического университета

КОМПЛИМЕНТАРНЫЕ ВЫСКАЗЫВАНИЯ ОБЩЕЙ ОЦЕНКИ И ОЦЕНКИ МОРАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ АДРЕСАТА В МАНИПУЛЯТИВНОМ ДИСКУРСЕ

В статье охарактеризованы комплиментарные высказывания-манипулемы, в которых предметом одобрения являются общая оценка адресата и его моральные качества. Выделены и описаны основные и периферические средства вербализации этих видов позитивной оценки. Определены лексемы, которые не специализируются на передаче общей позитивной оценки и оценки моральных качеств. Учтены характер ситуации и цели манипулятивно окрашенной интеракции, а также пол и статус её участников. Установлена частотность функционирования в манипулятивном дискурсе комплиментов, высказанных симметричному / несимметричному по этим характеристикам коммуникативному партнеру.

Ключевые слова: комплиментарное высказывание-манипулема, манипулятивная стратегия позитива, средство вербализации, экспрессив, лексема.

Шкіцька Ірина Юріївна

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри документознавства, українознавства та інформаційної діяльності Тернопільського національного економічного університету, тел. моб.: (095)0669816, (097)9686541

КОМПЛІМЕНТАРНІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ ІЗ ЗАГАЛЬНОЮ ОЦІНКОЮ ТА ОЦІНКОЮ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ АДРЕСАТА В МАНИПУЛЯТИВНОМУ ДИСКУРСІ

У статті схарактеризовано компліментарні висловлювання-маніпулеми, у яких предметом схвалення постають загальна оцінка адресата і його моральні якості. Визначено та описано основні й периферійні засоби вербалізації цих видів позитивної оцінки. Виявлено лексеми, що не спеціалізуються на маркуванні загальної позитивної оцінки й оцінки моральних якостей. Ураховано характер ситуації та мету маніпулятивно маркованої інтеракції, а також стать та статус її учасників. Установлено частотність функціонування в маніпулятивному дискурсі компліментів, висловлених симетричному / несиметричному за цими характеристиками комунікативному партнерові.

Ключові слова: компліментарне висловлювання-маніпулема, маніпулятивна стратегія позитиву, засіб вербалізації, експресив, лексема.

Shkitska Iryna

Candidate of Science in Filology, associate professor of the department documentation study, information activity and Ukrainian study of Ternopil National Economic University, mob. tel.: (095)0669816, (097)9686541

GENERAL EVALUATION COMPLIMENTARY UTTERANCES AND UTTERANCES OF EVALUATION OF A RECIPIENT'S MORAL QUALITIES IN MANIPULATIVE DISCOURSE

In the article the manipulative complimentary utterances of an addressee's general assessment and one's moral qualities are characterized.

Complimentary utterances are presented as the main genre of the positively-coloured manipulative strategy. This strategy aims at changing the emotional and mental state of an interlocutor, his or her behaviour, settings, aspirations etc. A speaker makes some influence on a recipient by telling him or her pleasant information particularly in the form of positively-evaluative utterances. The study has been carried out on the basis of the analysis of the author's card index. That volume is more than 5,000 fragments of the dialogues of the works of the Ukrainian fiction of

the XIX-XXI centuries.

The basic and peripheral means of the verbalization of general positive valuation of an addressee, and one's moral qualities are identified and described. The lexemes, that are not specialized in the expression of the above mentioned positively-evaluative values, are detected.

The utterances, which denote morality and spiritual strength, kindness, devotion, honesty and justice, altruism, generosity, ability of having deep feelings to others, dedication and loyalty, etc., were allocated in the compliments, which represent an interlocutor's moral qualities. The extralinguistic factors, which have some impact on a communicative situation, were taken into account in the study. Sex and status of participants of communication are also taken into consideration.

The frequency of functioning compliments, that were expressed by symmetric or asymmetric communicative partners on these characteristics in manipulative discourse, is established.

Key words: manipulative complimentary utterance, positively-coloured manipulative strategy, means of verbalization, expressive, lexeme.

Для мовознавчих праць кінця ХХ ст. характерним є розширення меж лінгвістичних знань, зумовлене активізацією міждисциплінарних зв'язків та інтеграцією гуманітарних наук. Останнім часом істотно зросла кількість наукових студій, присвячених вивченню дискурсу з урахуванням соціальних і психологічних факторів, що впливають на процес функціонування мови як соціальної системи. Передусім ідеться про дослідження мовних одиниць, виходячи з їх призначення та ситуації комунікації. З огляду на це дослідження позитивнооцінних мовних засобів, зокрема компліментарних висловлювань, крізь призму їх функціонування в маніпулятивному дискурсі є актуальним і становить чималий науковий інтерес.

Компліментарне висловлювання в роботі розглядаємо як основний жанровий тип маніпулятивної стратегії позитиву. Його різновидами постають похвала, комплімент та схвалення. Оскільки в ситуаціях маніпулювання

жанрові відмінності між ними нівелюються, термін "компліментарне висловлювання" приймаємо як робочий. Незважаючи на те, що компліментарні висловлювання привертали увагу багатьох мовознавців (див. наприклад: Н. Н. Германова [6], Л. О. Кокойло [7], В. Я. Міщенко [8], Л. Е. Безменова [1], К. В. Мудрова [9], З. Ф. Галімова [5], Н. В. Василенко [2], С. В. Волинкіна [4] та ін.), у сфері досліджень таких висловлювань як засобу зміни поведінки, емоційно-психічного стану об'єкта впливу, формування його переконань і настанов, спостерігаємо лакуну. Це визначає новизну нашої наукової розвідки, **метою** якої є вивчення маніпулятивно спрямованих компліментарних висловлювань, що маркують загальну оцінку співрозмовника, та компліментів-маніпулем, що характеризують його моральні якості; опис мовних засобів їхньої репрезентації з урахуванням екстралінгвальних чинників.

Дослідження здійснене на основі аналізу авторської картотеки, укладеної шляхом суцільної вибірки з творів української художньої літератури ХІХ-ХХІ ст., що становить більше ніж 5000 фрагментів маніпулятивно маркованої міжособистісної інтеракції.

Загальнооцінні слова заміщують певний спектр частковооцінних ознак, що входять до стереотипної уяви про об'єкт, пор.: *гострий – хороший ніж, дбайливий – хороший батько*. Діапазон цих ознак є досить розмитим [3, с. 64]. У маніпулятивному дискурсі позитиву загальнооцінні значення передаються лексемами *благодатний, гідний, дивовижний, достойний, ідеальний, найкращий, непоганий, приємний, самий-самий* (розм.), *славний, хороший, чудовий, файний* (діал.) і под.

Найчастіше для передачі загальнооцінного позитивного значення використовується прикметник *хороший*. Загальне позитивнооцінне значення маркують також прикметники *гарний, прекрасний, файний* (діал.), що спеціалізуються на вираженні естетичних частковооцінних значень. Утрата семи "вродливий" (естетичний) згаданими лексемами здебільшого відбувається в сполученні їх з іменниками на позначення особи як утілення високих інтелектуальних здібностей і моральних якостей, її фаху, статусу, професії, а

також із лексемами, що позначають результати діяльності людини, передусім інтелектуальної, наприклад: *гарна людина, гарні пророцтва, гарна книжка, прекрасний розвідник, прекрасна робота, прекрасна пропозиція, файне питання* і т. д. [10, с. 383]. Утрата семи "вродливий" спричиняється не тільки значенням слова, якого стосується атрибутивний поширювач, але й контекстом.

Загальнооцінного позитивного значення може набувати прикметник *добрий*, уживаний як атрибутивний поширювач з іменниками на позначення фаху, посади, роду діяльності особи, наприклад: (пан хоче дешево найняти людей на роботу) *Гм! <...> І звать гарно. Гм <...> мовби й робітник добрий* (А. Тесленко); [*Він (директор. – І. Ш.) викликає нещасну в кабінет; так і так, мені неприємно, але ми вас попереджали,*] *ви <...> добрий спеціаліст, але це не від мене залежить, одним словом, ви <...> ви звільнені* (С. Процюк).

У межах реалізації тактики підвищення значимості співрозмовника загальну позитивну оцінку маркують лексеми *молодець, молодчина, молодчага*, а також іменники, що набули метафоризованого значення на зразок *антик, золотко* і под. Засобами маркування загальної позитивної оцінки в маніпулятивному дискурсі постають і словосполучення: *гарна / гідна, достойна, оригінальна, прекрасна, справжня, хороша, чудова людина; ідеальний / справжній мужчина (розм.) / чоловік, ідеальна жінка; прекрасна / приємна дівчина / жінка, молода леді; приємний хлопець / юнак; справжня жєницина (розм.) / жінка, леді*, а також лексико-граматичні структури: *Ви – індивідуальність / молодець, (сформована) особистість, З доброго матеріалу вас зроблено, Не знаєш собі ціни* і т. д., наприклад: (майстер хоче гармонізувати стосунки зі своїм учнем)

– *Що це вас розвеселило, товаришу наставник? – [зразу відреагував Ферапонт.] – Об заклад б'юся, ти думаєш про мою бороду.*

– *Про твою бороду ще доведеться подумати, але пізніше. А посміхнувся я не того. Просто хороший ти хлопець. Сподобався мені* (В. Собко).

У компліментарних висловлюваннях із незаміщеною позицією оцінного предиката позитивну оцінку на себе перебирає займенник *такий (така, такі)*,

наприклад: (баба Тодоська розглядає гостя як потенційного зятя) "*Ото ж бо! – [зраділа баба Тодоська тому, що може ще раз пригостити бажаного гостя.] – Та ти роздягайся, роздягайся, може, Тимофій Петрович сьогодні раніше прийде зі своєї служби. Та й Ніна буде раденька подивитися на тебе, на такого парубка*" (В. Пеунов).

Загальну позитивнооцінну конотацію в маніпулятивних контекстах можуть передавати й компліменти з лексемами *козак, лицар, шляхтич*. Одиначними прикладами в зібраному матеріалі репрезентовані фамільярні компліментарні висловлювання, що дають загальну позитивну оцінку співрозмовникові: (злодій шукає спільника) *Тобі даватимуть направлення, і коли це буде якийсь гниляк, можеш приїхати до мене в Лиман. Ти, я бачу, мужик нічого, лише дуже правильний* (А. Сивирин).

На периферії компліментарних висловлювань загальної позитивної оцінки співрозмовника, знаходяться компліменти з метафоризованими номінаціями на зразок *серце нашої організації, символ нашого народу* тощо. До цього семантичного різновиду певною мірою можна віднести також компліменти, які характеризують культурний рівень адресата (*гречний, інтелігентний, культурний, освічений* і под.).

Великий шар висловлювань на позначення загальної позитивної оцінки становлять прямі та непрямі експресиви, що позначають прихильність до адресата (*Вас люблять діти; З вами мир і спокій; Я у вас не помилюся; Ваше місце серед нас* та ін.). Серед висловлювань, які передають позитивне ставлення до співрозмовника, багато таких, що містять метафоризовані іменники на зразок *зіронька, золотце, лапочка, прелєсть* (розм.), *радість, скарб, утіха*, наприклад: *[... Приїздить до дітей якомсь мама. Виховательки люб'язно усміхаються.] "Ваша дитина прелєсть, прямо удівительно". Мама мліє* (М. Хвильовий).

Непрямо загальну позитивну оцінку адресата передають компліментарні висловлювання, у яких мовець повідомляє про те, що давно знайомий з адресатом, добре його знає, довіряє йому, щирий та відвертий із ним, а також висловлювання, що маркують потрібність адресата адресанту, наприклад:

(господар просить наймита допомогти йому в любовних справах) [МИХАЙЛО.]
Ну гаразд! Ти у мене права рука! Слухай, Захарку, піди до Мар'яни й скажи їй на самоті, та не перебреши гляди: Михайло нові міцні тенета плетуть і сьогодні увечері тобі принесуть (І. Карпенко-Карий).

Маніпулятивно спрямовані компліментарні висловлювання, що передають загальну оцінку співрозмовника, домінують у ситуаціях ділового спілкування при звертанні чоловіків до чоловіків. Кількість висловлювань, у яких адресатом компліменту постає жінка, а адресантом – чоловік, складає 31 % авторської картотеки, із них у ситуаціях флірту функціонують 47 %.

Висловлювання, у яких адресантом постає жінка, є нечастотними (13 %). Половина прикладів компліментів цього семантичного різновиду засвідчують факт виголошення позитивнооцінних висловлювань жінкою співрозмовнику чоловічої статі в ситуаціях флірту.

До складу компліментів-маніпулем на позначення моральних якостей співрозмовника входять мовні засоби, що маркують:

- а) **моральність та духовну силу**: *духовний, духовно сильний, моральний, морально стійкий / чистий, ясний, порядний, совісний, Маєш совість;*
- б) **доброту**: *благ, благий (заст.), брат милосердя, добра душа, добрий, добродій, добродітельний (розм.), добросердий, милостивий, милосердний, сердечний, Маєш серце; Твоє серце добре / м'яке; У вас очі добрі та ін.;*
- в) **побожність**: *благочестивий (заст.), богобоязний, божественний, віруючий, побожний, православний, християнин;*
- г) **чесність і справедливість**: *відвертий, правдивий, справедливий, чесна людина, чесний, щирий; Брехати / почуттів своїх приховувати не вмієш; Вірю тобі на слово; Вірю у вашу чесність; Ти завжди говориш правду; Ти людина, якій можна вірити; Ціную вашу чесність та ін.;*
- д) **альтруїзм, великодушність, здатність на глибокі почуття до інших**: *великодушний, дбайливий, доброзичливий, люблячий, людина, приклад людяності, саможертвний, турботливий, уважний (до інших); Ви до мене з відкритим серцем; Вмієте любити / цінувати, шанувати; Добре ставишся*

до ...; *Ми в захопленні від вашої великодушності; У вас стільки материнського клопоту про мою долю і под.*;

е) **відданість та вірність**: *відданий, вірний, надійний, незрадливий; Відчув у вас надійність; Людина, котрій довіряю; Людина, що не підведе / тримає слово; На вас можна покластися і т. п., наприклад: (Мирослав Миронович умовляє дівчину стати членом общини баптистів) **Я збагнув одне: у моральному відношенні ви стоїте дуже високо над нашим грішним світом. Та це ви, мабуть, самі вже відчували** (С. Грицюк); (організатор виставки хоче вийти із незручної ситуації) *Звичайно, ви пожартували, сказали заради красного слівця. Ми в захопленні від вашої великодушності, але не вправі прийняти таку жертву* (П. Гуріненко); (княжна просить митця намалювати церкву, у якій поховано її батька) **О мій добрий поете, якби я коли-небудь палко бажала багатства, то це зараз <...>. Якби в мене були ще мої брильянти!** (В. Дарда); (слідчий просить допомоги в розслідуванні злочину) *Ви правильно вчинили – коли відмовилися передати записку, і коли подзвонили мені. Я ціную вашу чесність і прошу вас ще про одну послугу* (О. Медведєв).*

Оцінка моральних якостей співрозмовника дається також за допомогою висловлювань, що містять лексему "душа". Її атрибутивними поширювачами в маніпулятивних контекстах часто постають прикметники *золота, світла, чесна, чиста, щира*, наприклад: (Петро Шраменко хоче, щоб Кирило Тур передав звістку його нареченій) **"Кирило! – [каже Шраменко.] – У тебе душа щира, козацька <...>"** (П. Куліш).

Периферію компліментарних висловлювань на позначення моральних якостей адресата становлять компліменти, предметом позитивної оцінки в яких є щедрість і скромність. Зазвичай такі структури містять лексеми *нескутий, скромний, скромняга, щедрий*. Сполучення іменника *характер* із прикметником *м'який* опосередковано дають моральну характеристику особі.

До околу цієї семантичної групи можна віднести також компліменти з лексемами *благородний, лицар, шляхетний*, що в контексті можуть набувати

значення "моральний", наприклад: (полонена шляхтянка хоче через племінника воєводи здобути волю) ... *Дивлячись сьогодні на ваші змагання, побачила я у тобі на твоїй поведінці зразок цієї лицарської благородності, яка обдавала все моє минуле. Я побачила у тобі справді взірець лицаря, у тобі одному <...> і тому мусила тобі це сказати* (Ю. Опільський).

Значно меншою кількістю прикладів репрезентовано компліментарні висловлювання, у яких констатуються факти, що є виявом моральних якостей співрозмовника (зміг увійти в становище, намагаєтесь зрозуміти мою душу, не зрадив, не кинув на поталу ворогам і т. д.), наприклад: (Еверс прагне гармонізувати стосунки зі своїм колегою) *Похвально! Дуже похвально! Не кидати товариша в біді – обов'язок офіцера! Німецького офіцера* (Ю. Дольд-Михайлик). Непрямо моральну оцінку виражають висловлювання, у яких мовець повідомляє про те, що довіряє комунікативному партнерові, вірить йому.

Компліменти, у яких предметом позитивної оцінки є аморальність, у зібраному матеріалі представлені одиничними прикладами. Зазвичай такі висловлювання виголошуються мовцем, що займається асоціальною діяльністю, і його розуміння поняття "добро" не збігається із загальносуспільним: (торговець людьми налагоджує співпрацю зі своїм клієнтом) *Тепер видно. Став справжнім бізнесменом. Цинізм, злість, нахабність у нашій справі – головний двигун. Думаю, мене зрозумів. М'якотілість, жалі, переживання – не для нас. Чим більше у вас, в Україні, буде твердих, рішучих, непоступливих, тим швидше виберетесь із болота. За вами майбутнє* (Б. Хижняк).

Маніпулятивно спрямовані компліментарні висловлювання, що характеризують моральні якості адресата, побутують у ситуаціях ділового та неділового спілкування, де мовець ставить короткострокові цілі щодо співрозмовника, чітко формулює своє прохання. Для ситуацій флірту компліменти цієї семантичної групи не характерні. Компліментарні висловлювання цього семантичного різновиду зазвичай супроводжують

прохання, переконування, умовляння. Але є приклади їх уживання з пропозиціями і запрошеннями.

У маніпулятивних контекстах домінують компліменти на позначення моральних якостей, адресовані чоловіками чоловікам (65 %). Причому висловлювання, що функціонують під час взаємодії "асиметричних" партнерів, частотніші порівняно з тими, які висловлюються однаковому з мовцем співрозмовникові за посадою, статусом чи віком (67 %). Компліменти, зроблені адресату адресантом жіночої статі, становлять лише 19,6 %. Із них 73 % стосуються чоловіків, 27 % – жінок.

Таким чином, здійснений аналіз дає підстави для таких узагальнень: 1) компліментарні висловлювання на позначення загальної оцінки адресата і ті, що маркують його моральні якості, різняться характером маніпулятивно маркованих ситуацій, у яких функціонують; 2) компліментарні висловлювання першої групи передусім притаманні ситуаціям ділового спілкування, другої – ситуаціям ділової та неділової інтеракції, у яких мовець є прохачем і підкреслює свою залежність від адресата; 3) у маніпулятивних контекстах позитивного загальнооцінного значення, а також значення позитивної оцінки моральних якостей можуть набувати лексеми, що не спеціалізуються на вираженні цих значень; 4) досліджувані види позитивнооцінних значень у маніпулятивному дискурсі можуть бути передані як у прямий спосіб, так і опосередковано.

Вивчення семантичного поля лексем, що в маніпулятивних контекстах можуть набувати значення загальної позитивної оцінки та оцінки моральних якостей, становить перспективу подальших наукових студій маніпулятивного дискурсу позитиву.

Література

1. Безменова Л. Э. Функционально-семантические и прагматические особенности речевых актов (на материале комплиментов в современном

английском языке) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Лариса Эдуардовна Безменова. – Самара, 2001. – 174 с.

2. Василенко Н. В. Манипулятивный потенциал речевой тактики комплимента / Н. В. Василенко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – Вип. 26. – ч. 1. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – С. 148–152.

3. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – изд. 3-е, стер. – М. : Наука, 2006. – 228 с. – (Лингвистическое наследие XX века).

4. Волынкина С. В. Речевые жанры похвалы и комплимента в бытовой сфере общения и коммуникативной среде телевизионного ТОК-ШОУ : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Волынкина Светлана Вадимовна. – Красноярск, 2009. – 230 с.

5. Галимова З. Ф. Тактики комплимента и похвалы в конструировании "положительного образа" женщины-собеседницы : на материале ток-шоу : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Галимова Зульфия Фирдавиевна. – Ижевск, 2009. – 168 с.

6. Германова Н. Н. Коммуникативная стратегия комплимента и проблемы типологии речевых этикетов / Н. Н. Германова // Язык и модель мира : сб. научн. трудов. – Вып. 416. – М. : Моск. гос. лингв. ун-т, 1993. – С. 27-39.

7. Кокойло Л. А. Комплиментарные высказывания в современном английском языке : (структура, семантика, употребление) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Кокойло Лолита Александровна ; Киевский гос. лингвистический ун-т. – К., 1995. – 207 с.

8. Мищенко В. Я. Классификация речевых актов комплимента / В. Я. Мищенко // Вісник Харківського держ. ун-ту. – № 390. – Х. : Константа, 1997. – С. 107-111.

9. Мудрова Е. В. Комплимент как прагматический тип речевых стратегий / Е. В. Мудрова // Речь. Речевая деятельность. Текст : межвуз. сб. науч. трудов. – Таганрог, 2004. – С. 104-107.

10. Шкіцька І. Ю. Оцінна лексика в маніпулятивній стратегії позитиву / І. Ю. Шкіцька // Науковий часопис Національного пед. ун-ту імені

М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології укр. мови : зб. наук. праць / відп. редактор М. Я. Плющ. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 7. – С. 382-387.